

STŘEDOVĚKÁ PYROTECHNOLOGICKÁ ZAŘÍZENÍ Z PARCELY DOMU BISKUPSKÁ 7 V BRNĚ

David Merta, Marek Peška, Antonín Zůbek

Generální oprava domu Brno, Biskupská 7 a plánovaná nová přístavba v jeho dvorní části s výkopy do úrovně základové spáry vyvolala na podzim 2014 záchranný archeologický výzkum.

Parcela domu Biskupská 7 se nachází v jihozápadní části historického jádra města, na svahu nedaleko od nejvyšší části Petrského návrší, které hrálo v brněnských dějinách jednu ze stěžejních rolí. Od samých počátků brněnské historiografie sem byl situován nejstarší kostel na území města i raně přemyslovský hrad.

Záchranný archeologický výzkum byl realizován třemi sondami, které svou velikostí odpovídaly zemním pracím. V průběhu výzkumu se podařilo zachytit pozůstatky tří pyrotechnologických zařízení, která náležela k nejstaršímu horizontu osídlení tohoto místa někdy na začátku 13. století. Topeniště nebyla současná, doba jejich existence na sebe však takřka bezprostředně navazovala. U žádného z těchto tří typologicky zcela odlišných zařízení nedokážeme říct, k čemu byla používána. V nich ani v jejich blízkosti se nenacházel žádný produkt, případně surovina, která by jejich produkci mohla osvětlit. Pece lze považovat např. za součást zázemí pro nově budované dřevohliněné domy, které byly stavěny kolem poloviny 13. století v čele parcely.

Klíčová slova: Brno – středověk – pyrotechnologická zařízení – potravinářské pece

MEDIEVAL PYRO-TECHNOLOGICAL EQUIPMENT FROM A HOUSE PLOT AT 7, BISKUPSKÁ STREET IN BRNO

The complete renovation of a house at 7, Biskupská street in Brno and the planned new addition in its courtyard with the excavations down to the level of foundation base launched an archaeological excavation in autumn 2014.

The Biskupská 7 house plot is located in the southwest part of the historical city centre, on a slope near the top of a hill called Petrské návrší, which played one of the key roles in Brno's history. From the very beginnings of Brno historiography, the oldest church in the town and early Přemyslid dynasty castle were situated here.

A rescue archaeological excavation was carried out by three ditches whose size corresponded to the earth works. During the research, we managed to capture the remains of three pieces of pyro-technological equipment which belonged to the oldest settlement in this city sometime in the early 13th century. The furnace was not from that period but the time of its existence almost immediately followed. We cannot say what these three typologically completely different devices were used for. No products nor raw materials were found in them or near them that would shed light on their produce. Furnaces can be considered e.g. as part of the facilities for then newly built wooden-mud houses that were built in the mid-13th century in the front part of the plot.

Key Words: Brno – Middle age – pyro-technological equipment – food furnaces

Generální oprava domu **Brno, Biskupská 7** a plánovaná nová přístavba v jeho dvorní části s výkopy do úrovně základové spáry stávajících sklepů vyvolala na podzim 2014 záchranný archeologický výzkum (Černá – Merta – Zůbek 2015).

Parcela domu Biskupská 7 se nachází v jihozápadní části historického jádra města, na svahu nedaleko od nejvyšší části Petrského návrší. Nadmořská výška dvorní části, kde probíhal archeologický výzkum, dosahuje hodnoty 237,70 m n. m.

Petrské návrší hrálo v brněnských dějinách jednu ze stěžejních rolí. Od samých počátků brněnské historiografie sem byl situován nejstarší kostel na území města i raně přemyslovský hrad (Richter 1936; Borský – Holub – Merta – Peška 2006; Jan – Procházka – Wihoda 2013). Město Brno bylo ve středověku rozděleno do čtyř čtvrtí. Jihozápadní část náležela ke čtvrti Brněnské. Zkoumaná parcela je vázána na severní linii Biskupské ulice, která se ve středověku nazývala *Parva platea sub scola*, později Kanovnická (Flodrová 1997, 36).

Biskupská 7, bývalá kanovnícká rezidence, je majetkem Královské stoliční kapituly sv. Petra a Pavla v Brně. Řadový patrový dům s půdním polopatrem stojí na poměrně rozlehlé parcele.¹ Domu, respektive parcely, si nepovšiml ani Oldřich Vičar ve své topografii Brna pro polovinu 14. století (*Vičar 1965*). Z velikosti však můžeme vyvozovat, že dnešní parcela vznikla spojením dvou středověkých městišť, což ostatně doložil i archeologický výzkum.²

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

Záchranný archeologický výzkum byl realizován třemi sondami, které svou velikostí odpovídaly zemním pracím stavby. Výkop čtvercového půdorysu o straně 5,90 m při severní části dvora domu byl označen jako **Sonda S1**. **Sonda S2 byla položena při jižní části domu, jednalo se o** výkop obdélného půdorysu o rozměrech 8,50 × 3,80 m. **Sondu S3 pak představoval** výkop obdélného půdorysu o rozměrech 5,40 × 1,10 m procházející při nádvorní straně průjezdu domu. Z pohledu našeho tématu byla důležitá sonda S1.

Nejstarší dokumentovanou antropogenní aktivitu v daném prostoru bylo menší otopné zařízení s.s.j. 015. Podařilo se z něj zachytit část nístěje kruhového až oválného půdorysu o průměru 0,50 m, případná předpecní jáma se nacházela mimo zkoumanou plochu. Do podloží vkopaná pec byla orientována delší osou ve směru sever – jih, což odpovídalo výhodnému zahloubení do svahu. Dochovaná část pece byla zahloubena cca 0,20 m do podloží, dno bylo mísovitě. Lze však předpokládat, že pec byla vyhloubena v podloží v celém rozsahu. Její výplň tvořil především popel a uhlíky. Po zániku funkce pece byl terén srovnán a starší popsání situace překryla vrstva odpadního charakteru.

Východně zahloubené pece byl odkryt relikv menšího otopného zařízení (s.s.j. 012). Jednalo se o pícku vystavěnou na terénu srovnaném do roviny. Její půdorys byl kruhový, vnitřní průměr dosahoval 0,5 m. Dno bylo zcela rovné, na úrovni okolního současného povrchu. Jednoduchou kopulovitou konstrukci tvořily pruty omazané hlínou (mazanicí), přičemž stěna její základny dosahovala síly 0,12 m. Zachyceno bylo pět prutů o průměru cca 1,5 až 2,00 cm vzdálených od sebe v nepravidelných intervalech (4,00 až 10,00 cm), které vytvářely základní osnovu konstrukce kopule. Severně od pícky byly dokumentovány komunikační vrstvičky.

Celou situaci, i se snesenou píckou, následně překryla komunikačně odpadní vrstvička, jejíž pokračování bylo doloženo i v západní části sondy. Dle terénních pozorování se utvářela společně s vybudováním a fungováním mladšího otopného zařízení s.s.j. 017, které bylo její součástí. Z nadzemního otopného objektu se zachovala jen výrazně propálená konstrukční vrstva dna oválné dispozice o osách 1,40 × 1,20 m tvořená drobnými kameny a výmazem z hlíny.

Nacházela se v bezprostředním sousedství jižně od nejstarší zahloubené pece (s.s.j. 015). V tomto případě se nepodařilo zachytit pozůstatky konstrukce případných stěn. Teoreticky tak lze usuzovat, že zařízení žádné stěny nemělo. Ze dna topeniště, kde tvořily spolu s valouny akumulační vrstvu (vyzvednuto z něj bylo 22 kusů), i nejbližšího okolí byl získán větší počet kovářských strusek. Celkem jich bylo získáno 40 kusů.³ Topeniště nelze jednoznačně interpretovat, jako jedna z možností se nabízí tzv. polní výheň...

Následovaly stavební aktivity doložené kúlovými a sloupovými jamkami a jámami. Některé z těchto výkopů narušily otopné zařízení s.s.j. 017. Docházelo také k ukládání drobnějších vrstviček komunikačního charakteru a štetových úprav. Některé by bylo možné spojovat s nadzemní stavbou, která na tomto místě posléze vznikla. Za pozůstatky této stavby lze považovat uložení interpretované jakožto planýrka její dřevohliněné konstrukce.

ZÁVĚR

Výzkum přinesl důležité poznatky o podmínkách zachování archeologického terénu této části města. V nezvykle dobrém stavu bylo na parcele zakonzervováno středověké souvrství, které představovalo postupný nárůst terénu v dvorní části někdejších městišť.

Z nejstaršího období vývoje osídlení dnešní parcely domu Biskupská 7 se podařilo v prostoru sondy S1 dokumentovat tři drobná pyrotechnologická zařízení. Neexistovala ve stejném období, lze však konstatovat, že na sebe navazovala v poměrně krátké časové sekvenci. Každé z nich bylo jiného konstrukčního typu.

Stratigraficky nejstarší byla do svahu zahloubená pec, jež pracovala někdy kolem roku 1200, kterou můžeme považovat za potravinářskou/chlebovou (k problematice chlebových pecí v Brně např. Procházka 2001).

Druhá z pecí, která byla vystavěna na srovnaném terénu, mohla primárně sloužit jako pec potravinářská, případně i k vytápění nějaké stavby. Podobné pece známe z vesnického prostředí z celého období středověku. Naposledy je máme doloženy např. z Dolních Heršpic č. 10, kdy o nich uvažujeme jako o otopném zařízení (*Kolařík – Merta – Peška* v tisku).

Nejmladší zařízení bylo vybudováno po srovnání svahu se zahloubenou pecí. Topeniště zřejmě bylo otevřené, jeho dno bylo konstruováno z valounů a kovářských strusek tak, aby kumulovalo teplo. I jeho existenci můžeme položit do počátku 13. století. Prozatím známe z Brna jediný objekt, který je takřka identický, byl však vybudován až ve 14. století a nacházel se na parcele domu Kopečná 34 (*Zůbek* v tisku). Teoreticky lze uvažovat o tom, že se jednalo o součást „stavebního dvora“ pro nově budované měšťanské dřevohliněné domy na této parcele nebo v jejím nejbližším okolí. Podobně jako v obou předchozích případech nevíme, k čemu přesně pec sloužila.

¹ V roce 2011 zpracoval na dům dílčí stavebně historický průzkum Pavel Borský (Borský 2011).

² Problematika vývoje zástavby parcely a dějin domu není předmětem tohoto textu. Týká se jí samostatný příspěvek (Borský – Merta – Peška – Zůbek v tisku).

³ Z výzkumu pochází celkem 104 kusů kovářských strusek, jejich výskyt je nejčastější v souvrstvích či zásypech objektů datovaných do vrcholného středověku.

Z tohoto pohledu je zajímavé umístění tří pyrotechnologických zařízení na poměrně malé ploše, vystavěných v nevelkém časovém odstupu s tím, že každé z nich je z pohledu konstrukce typologicky zcela jiné. Odlišná typologie by snad mohla naznačovat i jejich odlišné využití. Ale jaké, to nevíme.

Po zániku těchto aktivit se již parcela konsolidovala a nastal zde vývoj, jaký známe z jiných částí města. Stratigraficky mladší/následné zkoumané situace dovolují konstatovat, že dnešní parcela zceluje dvě původní středověká městiště, na nichž se podařilo dokumentovat reliktů několika fází především dřevohliněné zástavby. Do zkoumaného prostoru domy v nejstarším období (do poloviny 13. století) nezasahovaly. Později však došlo k výstavbě štitově orientovaných budov, které zabraly také části někdejších dvorů.

LITERATURA

Borský, P. 2011: Kanovnický dům čp. 280 (k.ú. Brno-město) na Biskupské ul. č. 7. Stavebně historická dokumentace. Nepublikovaný rukopis uložený v archivu Archaia Brno o.p.s.

Borský, P. – Holub, P. – Merta, D. – Peška, M. 2006: Petrské návrší v Brně – poznámky k vývoji zástavby, Dějiny staveb 2006, s. 200–112.

Borský, P. – Merta, D. – Peška, M. – Zůbek, A. v tisku: Biskupská 7 v Brně, dějiny domu a místa. Dějiny staveb 2016.

Černá, L. – Merta, D. – Zůbek, A. 2015: Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Biskupská 7, nová přístavba ve dvorní části. NZ č.j. 04/2015 uložená v archivu Archaia Brno o.p.s.

Flodrová, M. 1997: Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek. Brno, 36.

Jan, L. – Procházka, R. – Wihoda, M. 2013: Brno knížecím sídlem. Dějiny Brna 2, 19–85.

Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. v tisku: Archeologie živé vesnice (poznámky ke stavu výzkumu v roce 2015). Museum vivum 2015.

Procházka, R. 2001: Chlebové pece předlokačního a lokačního Brna. AH 26, 207–219.

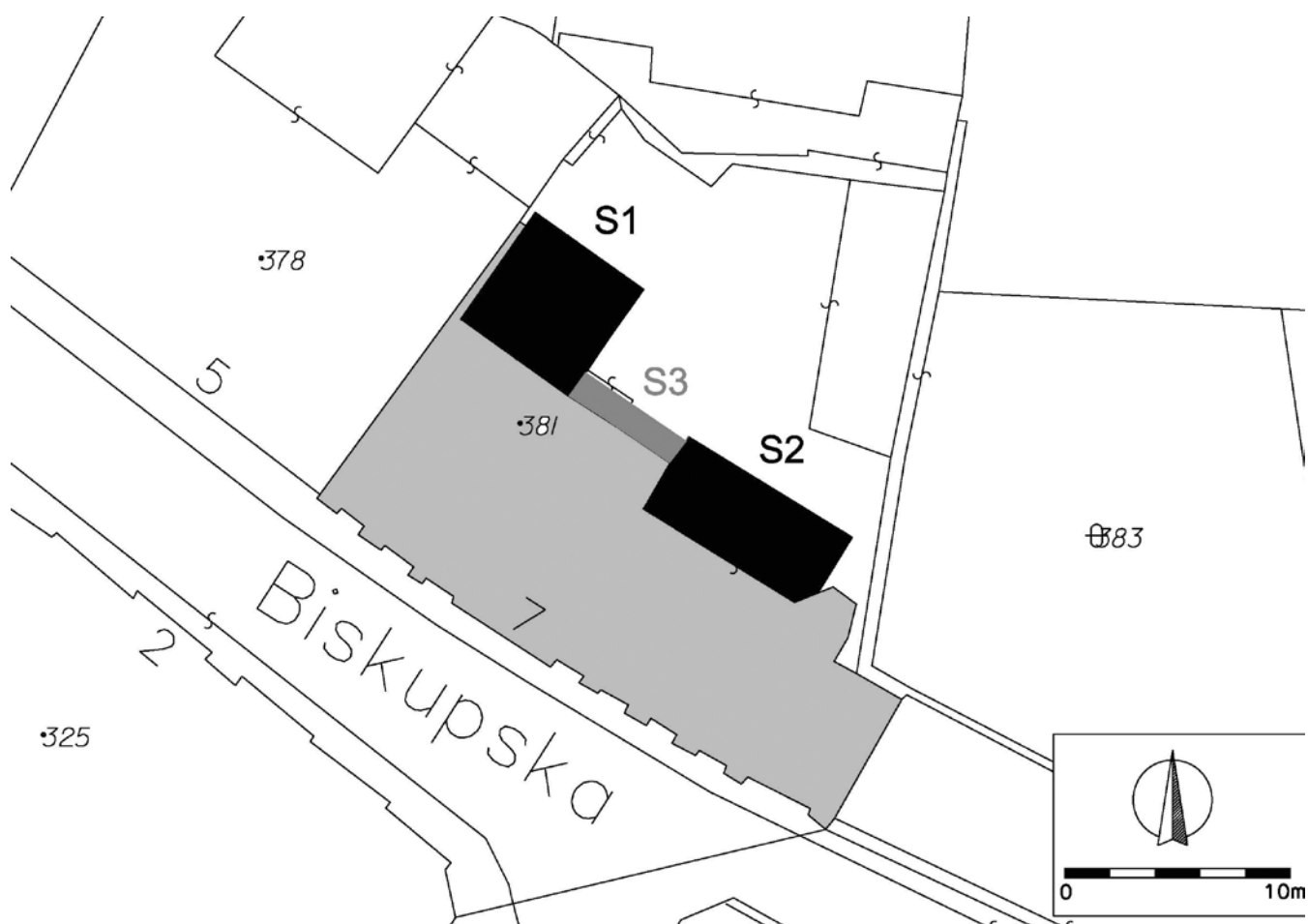
Richter, V. 1936: Z počátků města Brna, Časopis Matice moravské 60, 257–314.

Vičar, O. 1965: Místopis Brna v polovici 14. století. In: Brno v minulosti a dnes 7, s. 242–283 (s přílohou).

Zůbek, A. v tisku: Vývoj historické zástavby parcely č. 1149/3 při Kopečné ulici v Brně.

Obr. 1: Biskupská 7, situování zkoumané lokality v rámci historického jádra Brna. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

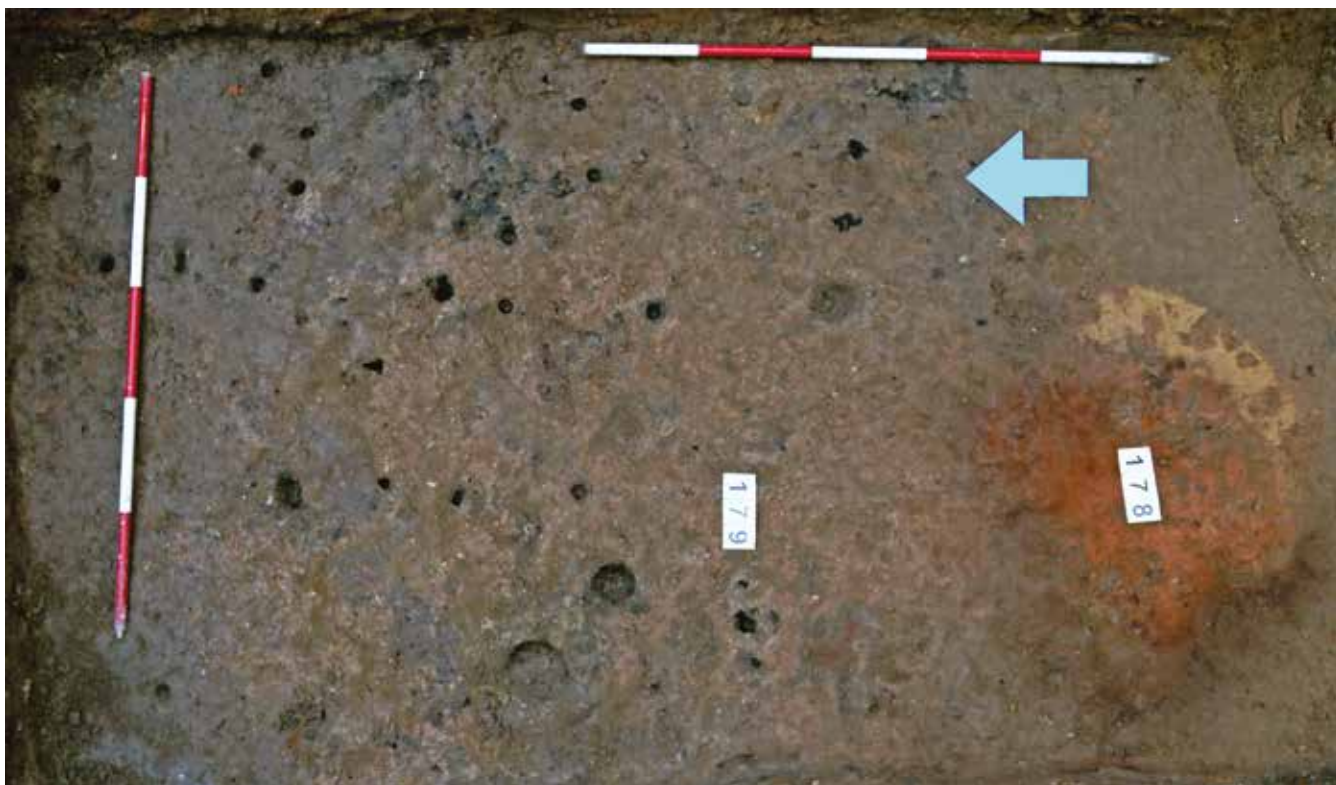
Obr. 2: Biskupská 7, lokalizace sond v rámci parcely domu. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 3: Brno – Biskupská 7, sonda S1, pec s.j. 015 před vybráním záspy topeniště. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 4: Biskupská 7, sonda S1, pec s.j. 015 po vybrání záspy topeniště. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

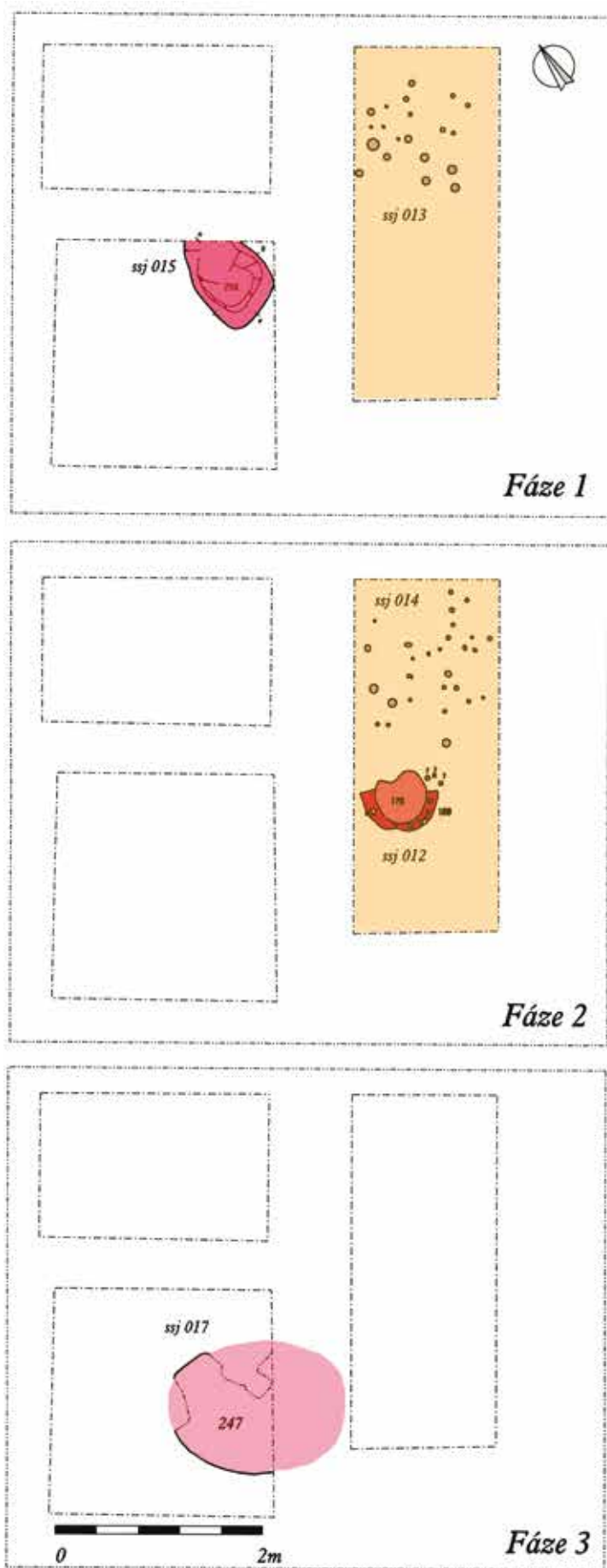
Obr. 5: Biskupská 7, sonda S1, pec s.j. 012, patrné jsou pozůstatky konstrukce z prutů. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 6: Biskupská 7, sonda S1, pec s.j. 012 s nejbližším okolím. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 7: Biskupská 7, sonda S1, pec s.j. 017. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 8: Biskupská 7, fáze rozčleněných horizontů s pecemi v rámci sondy S1. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 9: Biskupská 7, pohled na umístění Sondy S1. Foto archiv Archaia Brno o.p.s.

Obr. 10: Nejstarší vyobrazení domu Biskupská 7, pohled od východu. Výřez z obrazu F. L. Korompaye Slavnost Božího těla na Petrově 13. června 1748, konaná za účasti císaře Františka I. a císařovny Marie Terezie